

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

PUDUNGWANA 2024

MATSHWAO: 80

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 11.

DITAELO LE DIKELETSO HO MOHLAHLOBUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:

KAROLO YA A: Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C: Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo	(40)
2. Araba dipotso TSOHLE.
3. Qala KAROLO E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.
4. Seha mola qetellong ya KAROLO E NNGWE le E NNGWE.
5. Nomora dikarabo tsa hao feela jwalo kaha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
6. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
7. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
8. O eletswa ho sebedisa nako ya hao tjena:

KAROLO YA A: Metsotso e 50	
KAROLO YA B: Metsotso e 20	
KAROLO YA C: Metsotso e 50	
9. Ngola ka mongolo o makgethe, mme o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

Karolong ena o fuwe mefuta E MMEDI ya ditema. Bala le ho boha tema E NNGWE le E NNGWE. Araba ka lentswe LE LE LENG feela moo ho hlokehang, ntle le haeba potso e hloka tlhaloso kapa karabo e teletsana.

POTSO YA 1

Bala tema ena e latelang ka tlhoko, ebe o araba dipotso tse hlahang tlasa yona.

TEMA YA A**LEBELO LA HO BA NNA**

- 1 'Lefatsheng leo ke phelang ho lona taba ya bong e bonolo. Ha o tswetswe o na le ditho tsa sesadi, ha ho tikatiko hore o ngwanana. Ho tlwaelana le bashanyana, ho apara jwalo ka bona, ho bapala le bona, ho ba mesifasifa, jj, ha ho fetole bong ba hao'. Ana ke mantswe a Caster Semenya.
- 2 'Hei moshanyana!' motho o ne a ka mpitsa jwalo ha a mpona ke tsekela le motse ke thusa mme ho rekisa. Ke ne ke atisa ho hetla ebe ke araba ka matla ke re, 'ha ke moshanyana, ke ngwanana. Nka o thusa ka eng?' Hoo ho ne ho atisa ho hlakisa ditho hanghang. Ke ne ke sa utlwe bohloko hore ba ne ba nahana eka ke moshanyana. Ba ne ba sa ngangisane le nna, ba sa nthohake kapa ba sa nkgatelle hore hantlente ke moshanyana.
- 3 Hangata ba ne ba atisa ho kopa tshwarelo ebe ke kgotsofetse. Batho ba motseng wa heso e ne e se bontshunyakgare ba itshunyang ditabeng tsa batho, haholoholo ditabeng tse ka tlasa mokgubu wa motho. Hoo ke boitshwaro bo bobbe bo tswileng tseleng. Batswadi ba ka ba ne ba atisa ho re ho nna le bana beso, 'ha motho a sa o mema, shebana le ditaba tsa hao, mo tlohelle a shebane le tsa hae.' Ena ke thuto ya bohlokwa bophelong.
- 4 Ho holeng ha ka ke ne ke sa nahane le ka mohla hore ho na le ntho e phoso ha ke ne ke sa itshwara jwalo ka banana ba bang. Hona ha ho boelele hore batho ba ne ba sa buabue kamoo ke itshwereng kateng, e leng hore ke itshwere jwalo ka bashanyana ebile ke apara diaparo tsa bona.
- 5 Ke bile le diqabang tse mpe le bontwadumela ba bashanyana empa ke ile ka ithuta ke sa nka lebeso hore ke lokela ho sebetsana jwang le bona. Kahoo, seo sa mpontsa hore ka nako tse ding bana ba ka ba kgopo haholo. Feel a hee, ke ithutile hape hamorao bophelong ha ke se ke tlohile motseng wa heso hore batho ba baholo, bona ba lokelang ho tseba betere, ke bona bao ka kakaretso ba leng kgopo ka ho fetisisa.
- 6 Hang ha ke qala ho hapa ditlhodisano tsa mabelo a maholo, ho ile ha tsoha hape dipuo di hana ho fela malebana le bong ba ka. Ke ne ke sa atise ho bua ka taba ena hobane ke ne ke sa tsebe hore ke reng ka ntho e hlokolosi hakaana. Ke ile ka itholela jwalo ka lefatshe. Ka etsa qeto ya hore se molemo ke ho ikgutsetsa le ho imathela.

7	Leha ho le jwalo, ke ne ke na le tsela ya ho sebetsana le bomaratahelele ba itahlelang ka tseleng ya ka. Ke ne ke sa rate ho senya nako dingangisanong. Moshanyana o ne a phaphama a se a tsoha fatshe ngangisano ke e qetile ka difeisi. Ke a tseba hore dikgoka ha di rarolle mathata ebile nke ke ka ruta baradi ba ka ho otlala ba bang pele ntweng.	35
8	Nna le mofumahadi wa ka re ikemiseditse ho ruta baradi ba rona ho rarolla mathata ka dipuisano le hore ba itlheke dinthong tsa bosawana. Dintho di tla fetoha ha motho a se a ba beha letsoho. Moo teng, thuto ya ka ke ho re ba kgutlisetse ka matla hore leha ba ka hlolwa, ba hlolwe ba itwanetse.	40
9	Ga-Masehlong moo ke holetseng teng, ke ile ka tlameha ho ba matla ho bontsha bashanyana hore ha ke setshehiswa, ntho eo ho bapalwang ka yona. Ha ke ithorise ka hore ke ne ke bolaisa bashanyana thupa. Le ka mohla ke ne ke so ka ke qala noha mokoting wa yona ebile ha ke so balehe ntweng. Bontwadumela bao ba motseng wa heso, ba qetelletse e ba bahlodisani kapa dibapadimmoho le nna ditlhodisanong tsa mabelo moo re neng re matha re sa rwala dieta. Le papading ya bolo ya maoto eo re neng re e bapalla lepoqong, ho bile jwalo feela. Ha ke a ka ka ipata kapa ka itshwabela ho ya kamoo ke leng kateng. Ba ile ba ntlhompha hobane ke ne ke itlhompha ke shebana le tsa ka feela. Le kajeno re ntse re le metswalle le ba bangata ba bona leha e se e le banna ba malapa a bona.	45 50
[E qotsitswe, ya fetolelwa le ho hlophiswa botjha ho tswa koranteng ya <i>City Press</i> , Mphalane, 2023]		

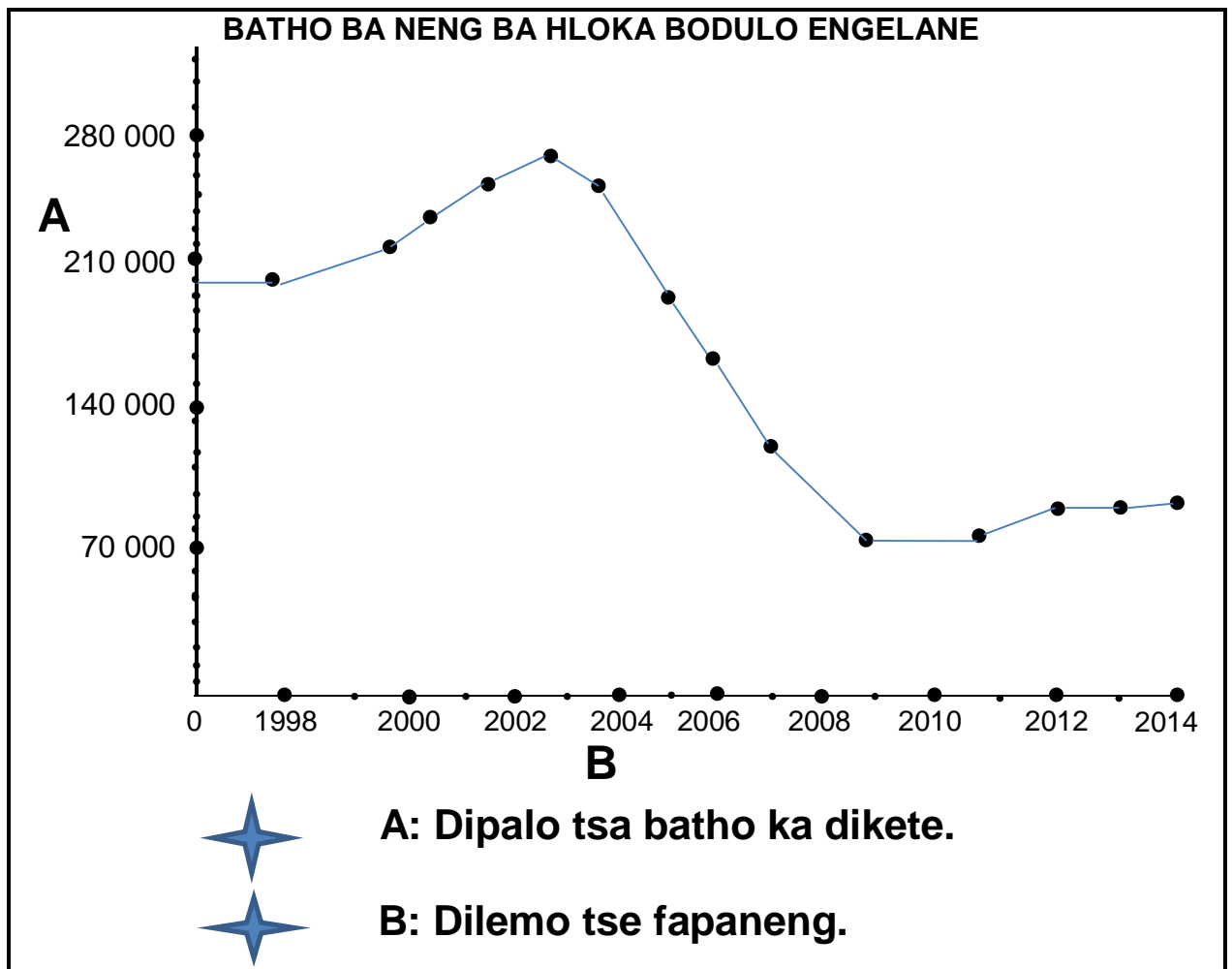
- 1.1 Mopheti wa ditaba tsee o re ke eng e sa fetoleng bong ba motho? Sheba seratswana sa 1. (1)
- 1.2 Ke nakong efe moo batho ba neng ba atisa ho hoeletsa Caster ba nahana hore ke moshanyana? Sheba seratswana sa 2. (1)
- 1.3 Ke leqheka lefe leo Caster a neng a le sebedisa ho ruta batho hore ha se moshanyana? Sheba seratswana sa 2. (1)
- 1.4 Ke lentswe lefe le nang le moelelo o le mong le 'tsekela' e moleng wa 5? (1)
- 1.5 Ke diketso dife TSE PEDI tsa baahi ba Ga-Masehlong tse tiisang mantsoe a latelang a Caster? Sheba seratswana sa 2. (2)
- Batho ba motseng wa heso e ne e se bontshunyakgare. (2)
- 1.6 Hobaneng ha mongodi a kgethile ho sebedisa matshwao aa, polelwaneng e latelang. (2)
- 'Hei moshanyana!' (2)
- 1.7 Sepheo sa mongodi ke sefe ka tshebediso ya lentswe lena 'bontwadumela' seratswaneng sa 7? (2)

- 1.8 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa. Ngola tlhaku feela A–D.
Mopheti ha a re o ithutile a sa nkgalebese o re o ithutile a sa ...
A nyanya lebese haholo.
B phela ka lebese.
C le monyane.
D le monyane haholo. (2)
- 1.9 Ho ya ka ditaba tsa tema, ke sefe seo Caster a neng a se etsa empa se le kgahlanong le ditebello le ditlwaelo tsa Mafrika? (2)
- 1.10 Bolela hore polelo e latelang ke Nnete kapa Mafosi, o be o nehelane ka lebaka la karabo ya hao.
Caster o holetse lelapeng le ikgonang, la barui. (2)
- 1.11 Papiso e sebedisitsweng polelong e latelang, e sebedisitswe ka sepheo sefe?
Ke ile ka itholela jwalo ka lefatshe. (2)
- 1.12 Maele a latelang a amana jwang le ditaba tsa tema ee?
Ntwa ke ya madulammoho. (2)
- 1.13 Hanana le polelo e latelang ka ho tshehetsa karabo ya hao ka lebaka.
Ditaba tsa tema ena di lokela batjha ba holelang mahaeng. (2)
- 1.14 Na o ka re mopheti o fihlelletse sepheo sa hae sa hore batho ba mo amohele kamoo a leng kateng, temeng ee? (2)

Boha tema e latelang, ebe o araba dipotso tse tla e latela.

Kerafo e bontshang dipalopalo tsa batho ba neng ba hloka bodulo Engelane ka dilemo tse fapaneng ho fihlela ka 2014.

TEMA YA B

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho: www.google.homelesspeople.com]

- 1.15 Ho ya ka kerafo ee, ke selemong sefe moo dipalopalo tsa batho ba hloka bodulo di qadileng ho nyoloha? (1)
- 1.16 Ke batho ba bakae ka palo ba neng ba hloka bodulo ka selemo sa 2006 Engelane? (1)
- 1.17 Ho ya ka kerafo ee, selemo sa 2009 le sa 2010 di tshwana ka eng? (2)
- 1.18 Tshohla ditlamorao tse bosula tse ka bakwang ke dipalopalo tse hodimo tsa batho ba hloka bodulo ka hara naha. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang ebe o di kgutsufatsa ka ho ngola dintlha TSE SUPILENG, tseo o lokelang ho di ela tlhoko ha o qoqa le motho.

DITAELO

1. Ngola dipolelo TSE SUPILENG, tse phethahetseng.
2. Mantswe e be A SA FETENG a 70.
3. Nomora dipolelo tsa hao ho tloha ho 1 ho ya ho 7.
4. Ngola ntlha E LE NNGWE feela polelong ka nngwe.
5. Qetellong ya kgutsufatso ya hao, bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng ka masakaneng.

TEMA YA C**DINTHO TSEO O LOKELANG HO DI ELA TLHOKO HA O QOQA LE MOTHO**

Puisano ke tsela ya ho arolelana maikutlo kapa mehopolo le ba bang bakeng sa tlhahisoleseding. Bohlokwa ba puisano ke ho senola maikutlo a ba bang e le hore re ba utlwisise. Setsebi sa tsa dipuisano Mike Laauwe, se re ho mamela bakeng sa kutlwisiso ho nolofalletsa ba bang ho o atamela le ho o qoqisa.

Mike o re ho na le matshwao a bontshang hore motho a ka atameleha le ho qoqiswa ha bobebe. Ho ba karolo ya moqoqo nakong ya puisano ke sesupo sa hore motho a ka atameleha ha bobebe. Ho bohlokwa hore nakong ya puisano, sebui se se ke sa sehollwa le ho ahlolwa empa ho mamelwe maikutlo a sona. Ho mamela ka tlhoko le ho ipeha boemong ba ya qoqang, ho mo nolofalletsa ho o qoqisa le ho o atamela.

Dumella ya qadileng moqoqo ho bua ho o feta. Nakong ya moqoqo, mo kgothatse o mmontshe hore o mo mametse. Ipehe boemong ba hae ka ho mmotsa dipotso malebana le moqoqo wa lona. Ho etsa jwalo ho tla mmontsha hore o a mo ananela. Ho tatela ho fetola moqoqo nakong ya puisano ho a sitisa hobane ho ka nyahamisa ya o qoqelang. Se fetele moqoqong o mong o qadilweng o eso fele. Tsheha le eo o qoqang le yena ho bontsha hore o a mo tsotella. Ka mehla ha o qoqa le motho, hopola ho tsepamisetsa mahlo ho yena.

[E qotsitswe, ya fetoletswa le ho hlophiswa botjha ho tswa ho: www.positivethinking.co.za]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B:**10**

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE MELAO YA TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3: PAPATSO**

Bala papatso e latelang, ebe o araba dipotso tsa manollo ya setshwantsho le tshebediso ya puo.

TEMA YA D

[Se qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho: www.black and white pictures]

- 3.1 Ke lewa lefe la ho bapatsa leo mmapatsi a le sebedisitseng lebitsong la sehlahiswa see? (1)
- 3.2 Mmapatsi o sebedisitse lebotsi le polelong e latelang ka sepheo sefe? (2)
- O batla ho folla ruri? (2)
- 3.3 Maru a papatsong ee ke letshwao la eng? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (2)
- 3.4 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho (A–D). Ngola karabo e nepahetseng kapa tlhaku feela, ebe o tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (3)
- Ka ho beha setshelo sa dipidisi tse bapatswang hodima borokgo, mmapatsi o leka ho bontsha moreki hore dipidisi tsena ...
- A di lokela ho nowa ka metsi a noka.
 B di tshedisa motho mahlabeng a ye pholong.
 C ha di a lokela ho nowa ka metsi a noka.
 D di tshedisa motho nokeng pele a itihela teng. (2)
- 3.5 Sekaseka boteng ba lehadima papatsong ena. (3)

[10]

POTSO YA 4: KHATHUNU**TEMA YA E**

Bala ditaba tsa khathunu ena e latelang, ebe o araba dipotso tse tla e latela.

[Se qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho: www.Zapiro.com.co.za]

Re lahluwe jwalo ka dintja. Re robala re itsosa ka ntle serameng. Morena! Ebe ba leka ho re fiela kaofela?

- 4.1 Puo ya mmele ya mosadi ya foreiming ya B e bontsha matla a hae jwang maqhekung a foreiming ya A? (2)
- 4.2 Hobaneng ha fonte ya 'Koduwa ya digrante' e qatsohisitswe? (3)
- 4.3 Mola o molelele wa batho ba fotseng hammoho le ditaba tse ka pudulwaneng, di amana jwang le maemo a iponahatsang foreiming ya B? (2)
- 4.4 Sekaseka phoqo e khathunung ena. (3)
- [10]**

POTSO YA 5

5.1 Bala ditaba tsa tema ena, o ntano araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA F

KODUWA YA METSI	
1	<p>Tlhokeho ya metsi e ka hlaloswa e le koduwa kajeno. Ya metsi tlhokeho, ke polelo e malemeng a bohle matsatsing a kajeno, ba banyane le ba baholo. Ho hlokeha ha metsi ho se ho bakile diphetoho tse kenyelletsang, boshodu, ho kula kgafetsa ha baahi mmoho le dintwa setjhabeng. Baahi ba iphumana ba lokela ho tsamaya dibaka tse telele haholo ho ilo tsomana le metsi, ba bile ba jarelletse dikupu mmoho le dinkgo tse kgolo, tse boima tse ilo tshela metsi ao ha ba a fumane.</p>
2	<p>Ruri, e fetohile mehla hobane le ho hlatswetsa dinokeng ke tshomo molokong ona wa mehleng ena. Leha ho le jwalo, ha ho se ka etswang ho qoba sena kaha le pula e se e le toro. Ntho e seng e hlokeha ke mahlale a ho etsa disebediswa tse tla tlisetsa setjhaba metsi e le hore bophelo ba letsatsi ka leng bo nne bo tswele pele. Nnete ke hore setjhaba se lokela ho ba mahatammoho hore se tle se hlole qaka ena, eo ho sa tsebahaleng hore e tlo fela ka mora nako e kae, le teng haeba e sa tla fela.</p>
[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa ho: www.google.waterscarcity.com]	

- 5.1.1 Lentswe lena, 'tsomana' le o thusa jwang ho utlwisisa seo mongodi a se tsebisang babadi? (1)
- 5.1.2 Anastrofi e hlahang polelong e latelang e sebedisitse ka sepheo sefe?
- Ya metsi tlhokeho, ke polelo e malemeng a bohle matsatsing a kajeno, ba banyane le ba baholo. (2)
- 5.1.3 Hobaneng ha mongodi a kgethile ho sebedisa lentswe koduwa temeng ee? (2)
- 5.1.4 Bontsha phapano e teng ditabeng tsa seratswana sa pele le sa bobedi. (2)
- 5.1.5 Ho ya ka kutlwisiso ya hao, hobaneng mongodi a sebedisitse letshwao la ho bala moleng wa borobedi? (2)
- 5.1.6 Bohlokwa ba tshebediso ya sekapolelwana see, 'Leha ho le jwalo' se temaneng ya bobedi ke bofe? (2)
- 5.1.7 Tshohla karaburetso e sebedisitsweng seratswaneng sa pele temeng. (3)

- 5.2 Boha setshwantsho se latelang, o nto araba dipotso tse thehilweng hodima sona.

TEMA YA G

[Se qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho: [www.black and white pictures](http://www.blackandwhitepictures.com)]

- 5.2.1 Lentswe lena, 'shwahle' le puong ya monna ya nomoruweng C, le re bolella eng ka eo ho buuwang ka yena. (2)
- 5.2.2 Mantswe a latelang a mosadi ya nomoruweng A, a ka fupara meelelo efe E MMEDI e sa tshwaneng (botemengata)?
- Ebe o sa tla qeta tjee? (2)
- 5.2.3 Ke molaetsa ofe o fuperweng ke puo ya mosadi ya nomorilweng B? (2)
- [20]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 40
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80